

УДК: 811.111'06'373.611

С.М. Єнієєва,
кандидат філологічних наук, доцент
(Запорізький національний університет)

СКОРОЧЕННЯ СЛОВА ЯК МЕХАНІЗМ ФОРМОТВОРЕННЯ ТА СЛОВОТВОРЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено ролі механізмів скорочення слова у процесах формотворення та словотворення в сучасній англійській мові. Встановлено залежність словотворчих можливостей редукованих лексем від їх типології. Вивчено механізми афіксалізації редукованих елементів, що входять до складу телескопічних одиниць.

Сучасна англійська мова переживає так званий "неологічний бум" [1: 4]. Кількісне зростання словникового складу зумовлює раціоналізацію мови, економію номінативних та словотворчих зусиль. Одним з яскравих проявів раціоналізації мовленнєвої діяльності та оптимізації мовотворчих процесів є явище скорочення лексичних одиниць. Дослідження механізмів скорочення слів та їх ролі у вербокреативних процесах сучасної англійської мови вважається актуальною проблемою сучасної англістики.

Метою нашого дослідження є визначення ролі скорочення як механізму формотворення (трансформації лексичних одиниць) та словотворення (формування лексичних інновацій із скорочених компонентів). Для досягнення поставленої мети ми маємо виконати такі завдання: розмежувати поняття "скорочення" з точки зору процесу (механізму) та результату (редукована лексема); уточнити типологію скорочень; дослідити дію механізмів скорочення при формотворенні та словотворенні; визначити роль механізмів редукції у процесі формування нових словотворчих елементів.

Сучасна інформаційна перенасиченість суспільного життя вимагає від комунікантів пошуку шляхів стислого викладу подій та опису явищ, у тому числі і через створення нових номінативних одиниць-інформоемних за змістом та "спрощених" за формою мовних знаків. Ми маємо намір зосередитися на розгляді тих способів економії мовних зусиль, які пов'язані з формуванням лексичних інновацій.

У сучасній англійській мові особливо часто підлягають скороченню багатоскладові лексичні одиниці і фрази номінативного характеру. Механізми скорочення відіграють провідну роль у процесі утворення редукованих форм, що виконують функцію "більш економних" субститутів багатоскладових слів. Вони також діють при формуванні аббревіатур та акронімів, складноскорочених слів різного типу. Тому виникає необхідність розмежування явищ словоперетворення та словотворення [2: 4], що безпосередньо пов'язано із визначенням напрямків діяльності механізмів скорочення.

Розв'язання цієї проблеми цілком залежить від того, що ми вкладаємо у поняття "словотвір". Зазвичай під словотвором у широкому сенсі (який ми пропонуємо називати "вербокреативною деривацією" [3: 121]) розуміють способи утворення слів у різних мовах. Однак ці способи мають різну природу, різні механізми вербокреації та інвентар засобів для їх реалізації. Новою лексичною одиницею може бути: а) і за формою, і за змістом (афіксальні, складні слова); б) лише за формою (редуковані варіанти слів, аббревіатури, акроніми); в) лише за змістом (нові лексико-семантичні варіанти слів). У першому випадку йдеться про словотворення – формування абсолютно нового мовного знака, у другому та третьому випадках відбувається слово перетворення, або структурна трансформація, або семантична модифікація вже існуючої у мові лексичної одиниці.

Механізми скорочення відіграють провідну роль у формотворенні-утворенні редукованих варіантів існуючих у мові слів та фраз. Типологію скорочень складають ініціальні (редуковані до початкової літери) та односкладові одиниці, при цьому останні за способом їхньої редукції можна поділити на скорочення слова зі збереженням початкового складу слова (апокопу), збереження кінцевого елемента при опущенні початкового (аферезу) та редукцію початкового та кінцевого елементів слова [4: 47]. Прикладами ініціальних скорочень є елементи *e-* ← *electronic* та *i-* ← *information*, складові аббревіатур (*OGM* ← *outgoing message*, *PR* ← *public relations*, *VR* ← *virtual reality*, *WTO* ← *World Trade Organization*) та акронімів (*OPEC* ← *Organization of Petroleum Exporting Countries*, *VIP* ← *very important person*, *yuppie* ← *young upwardly mobile professional person*). Як свідчать наші спостереження, створені шляхом ініціального скорочення елементи не здатні самостійно виконувати роль лексем і тому існують лише у складі аббревіатур та складноскорочених слів.

Зазначимо, що односкладові елементи здатні як виконувати роль самостійних лексем, так і брати участь у створенні різного роду складноскорочених слів. Утворення односкладового формального варіанта лексичної одиниці з метою подальшого його використання у якості самостійної лексеми обумовлене прагненням мовців до зменшення протяжності мовленнєвого сигналу, до формального спрощення мовного знака (особливо, коли він є ключовим і частовживаним у межах певного повідомлення). У разі узуалізації оказіональних слів, створених шляхом редукції, вони можуть стати повноцінними одиницями лексичного складу мови, співіснуючи зі своїми багатоскладовими корелятами на правах їхніх субститутів (синонімів), оскільки відомо, що скорочення відрізняються від повних словоформ своєю емотивністю та стилістичною референцією [5: 190]. Скорочена лексема може випереджати за своєю дистрибуцією свій

багатокомпонентний корелят (наприклад, *doc*, *exam*, *lab*) або навіть витісними його з ужитку, як, наприклад, сталося із редукованими лексемами *bus* (від *omnibus*), *phone* (від *telephone*), *flu* (від *influenza*).

Шляхом збереження початкового складу (апокопи) були створені такі лексми: *ad* ← *advertisement*, *con* ← *conservative*, *doc* ← *doctor*, *ed* ← *education*, *exec* ← *executive*, *lab* ← *laboratory*, *logo* ← *logotype*, *med* ← *medicine*, *memo* ← *memorandum*, *oft* ← *often*, *porn* ← *pornography*, *pro* ← *professional*, *teen* ← *teenager*, *vet* ← *veteran*. Менш численною є група лексикалізованих скорочень, створених шляхом збереження кінцевого елемента вихідної лексеми при опущенні початкового (афереза), наприклад, *phone* ← *telephome*, *bus* ← *omnibus*, *copter* ← *helicopter*, *zine* ← *magazine*. Щодо скорочень, створених шляхом відсікання початкового та кінцевого елементів вихідного багатоскладового слова (наприклад, *flu* ← *influenza*, *fridge* ← *refrigerator*), то кількість їх незначна, і тому цей різновид редукції навряд чи можна вважати продуктивним. Знаючи правила редукції, можна завжди відновити повну форму слова, а з нею і зміст.

Створенні шляхом формальної модифікації варіанти лексем уживаються у різних стилях мовлення: від розмовного до офіційно-ділового [4: 46]. Приклади різностильової референтності редукованих одиниць представлено у друкованих засобах масової інформації, наприклад: "*Most guys use the phone for two things: sustenance and info*" (Your Magazine, March 2001); "*The fab lab's purpose is to endow inventors... with a set of tools that can translate back-of-the-envelope design into working prototypes*" (The Economist, March 26, 2005); "*This is similar to TV commercials, where advertisers pay according to the number of people who are supposed to see the ad*" (The Economist, April 30, 2005); "*Cons, for example, were against keeping troops in Iraq after the end of the war*" (The Economist, March 12, 2005); "*Everybody is trying to attract high-income workers by reinforcing 'clusters excellence', investing in 'meds and eds' (ie, health care and universities) and establishing initiatives in the 'life science.'*" (The Economist, March, 4, 2006); "*Coke needs aggressive new execs who can look at its problems with a fresh eye*" (Business Week, June 28, 2004); "*Yet almost alone among other pros, they've paid a comparatively small price for their misdeeds.*" (Business Week, June 28, 2004); "*This method of payment has been a factor in the expansion of child porn*" (The Economist, June 25, 2005).

Як свідчать наведені приклади, редуковані одиниці мають усі ознаки звичайного слова: служать для називання предметів, явищ, ознак, станів, виокремлюються у мовленнєвому потоці, вільно відтворюються у мовленні, мають лексичне і граматичне значення і т. ін. Попри свою формальну модифікованість редуковане слово зберігає ту ж саму внутрішню структуру, що і вихідне слово, тобто вказує на той самий денотат. Проте скорочена форма може додати йому конотативного забарвлення, що, у свою чергу, може вплинути на стилістичну референцію слова. Лексикалізованим скороченим формам здебільшого притаманні ті ж самі лексико-граматичні категоріальні ознаки, що і їхнім багатоскладовим корелятам. Скорочене слово належить до тієї ж частини мови, що і вихідна лексема, має такі ж морфологічні ознаки, виконує аналогічну синтаксичну функцію. Так, наприклад, скорочення іменників мають ознаки числа (*dems* ← *democrats*, *reps* ← *representatives*), відмінка (*lab's purpose* ← *laboratory's purpose*, *cons' vision* ← *conservatives' vision*), редуковані дієслова зберігають часові ознаки (*demoed* ← *demonstrated*, *reps* ← *represents*).

Отже, у тих випадках, коли скорочення є єдиним механізмом деривації, в результаті якої утворюється новий за формою мовний знак (формально модифікована лексема), можна говорити про скорочення як спосіб словотвору. Однак більш дієвим і продуктивним є використання механізму скорочення разом із основоскладанням, у результаті чого утворюються багаточисленні та різнопланові складноскорочені слова. Від звичайного словоскладання цей спосіб вербокреації відрізняється тим, що стягненню підлягають не повні, а скорочені основи вихідних слів.

Вагому частину складноскорочених слів сучасної англійської мови складають так звані телескопізми – лексичні одиниці, створені шляхом "зрощення уламків" двох або декількох лексичних одиниць, або ж "злиття" редукованої частини одного з повною формою другого слова. Редуковані "фрагменти" лексем, що використовуються для створення телескопізмів, як правило, "абсорбують" семантику своїх прототипів. Семантика телескопізма утворюється шляхом "накладання значень" його компонентів" [6: 178] і може дорівнюватися сумі значень компонентів (наприклад, *camcord* < *camera* + *record* 'знімати за допомогою портативної відеокамери'), або ж крім "сумарного значення" може містити додаткову інформацію про предмет чи явище (наприклад, *deskfast* < *desk* + *breakfast* 'сніданок за робочим столом в офісі') [6: 179].

Складноскороченні слова можуть утворюватися шляхом складання початкових елементів словосполучень, тобто за моделлю **ab + cd** → **ac**, наприклад, *hi-fi* < *high fidelity*, *hi-tech* < *high technology*, *sci-fi* < *science fiction*, *modem* < *modulator-demodulator*, *mopol* < *mobile police*: "*Many of the country's high-tech elite are working to aid the poor*" (Business Week, June 28, 2004); "*The police anti-riot unit, known as 'Mopol' (Mobile Police), so frightens Nigerians that its nick-name is 'Kill and Go'*" (The Economist, Aug. 20, 2005).

Складноскорочені слова, що утворюються шляхом з'єднання апокопи одного слова з аферезою іншого слова, тобто за моделлю **ab + cd** → **ad**, називають повними телескопізмами [6: 176]. За цією моделлю, як і у попередні роки, утворюється найбільша кількість лексичних інновацій як okazional'nogo, так і uzual'nogo характеру. Серед телескопійних неологізмів, зафіксованих у словниках [7; 8], більшість складають саме створені за вищезазначеною моделлю: *biopreneur* < *biotechnology* + *entrepreneur*, *computon* < *computation* + *photon*, *cosmeceutical* < *cosmetic* + *pharmaceutical*, *deskfast* < *desk* + *breakfast*, *digerati* < *digital* + *literati*, *greige* < *grey* + *beige*, *intermercial* < *internet* + *commercial*, *teleputer* < *television* + *computer*, *televangelist* < *television* + *evangelist*, *Wintel* < *Windows* + *Intel*.

Чимало неологізмів було створено за моделлю **ab + cd** → **abd**, тобто шляхом "злиття" повної форми першого слова з афезою другого, наприклад: *aquaerobics* < *aqua* + *aerobics*, *kidult* < *kid* + *adult*, *mockney* < *mock* + *cockney*, *seacopter* < *sea* + *helicopte*. Серед нових телескопізмів, зафіксованих словниками, є створені шляхом приєднання апокопи першого слова із повною формою другої лексеми за моделлю **ab + cd** → **acd**: *Amerasian* < *American* + *Asian*, *Amerindian* < *American* + *Indian*, *Afrocaribbean* < *African* + *Caribbean*, *robolawyer* < *robot* + *lawyer*, *emoticon* < *emotion* + *icon*.

Словником неологізмів зафіксовано кілька лексичних інновацій, створених шляхом поєднання афез двох слів, за моделлю **ab + cd** → **bd**, яка вважалася в попередні роки непродуктивною: *netiquette* < *Internet* + *etiquette*, *netizen* < *Internet* + *citizen*, *netpreneur* < *Internet* + *entrepreneur*.

Телескопія на наш погляд, автономний спосіб словотвору, оскільки своєрідним "гібридом" словотвору та формотвору. У процесі формування телескопізмів беруть участь як механізми стягнення основ (які є провідними у словоскладанні), так і механізми скорочення, фрагментації слів (що є типовим для формотворення). Механізми утворення телескопізмів мають багато спільного зі словоскладанням з огляду на те, що в основі утворення як телескопізмів, так і складних слів лежать вільні лексичні одиниці; в семантичному плані обидва способи словотвору являють собою універбацію, тобто конденсацію семантики словосполучення в межах однієї лексичної одиниці; основу зв'язку між компонентами як композитів, так і телескопізмів складає співвідношення основ. Головною відмінністю телескопії від словоскладання є те, що вона ґрунтується на стягненні основ, які частково або повністю втратили свою цілісність.

Розглядаючи телескопію, не можна не відзначити її ролі у формуванні нових словотворчих елементів. Деякі елементи, що входять до архітекτονіки телескопійних утворень, можуть у разі високої частотності їх використання у складі структурно однотипних лексем, розпочати функціонування у якості словотворчих формантів. Словотворчі елементи, джерелом утворення яких були телескопізми, на наш погляд, мають великий вербокреативний потенціал, оскільки вони не здатні через "пошкодженість" форми виконувати роль самостійної лексеми, і цей "недолік" породжує необхідність приєднання задля реалізації словотвірних потенцій до повноцінних основ або до подібних йому елементів [9: 46].

Так, передумови для формування словотворчого елемента - *nomics* були створені телескопією. "Параафікс" -*nomics* – 'економічна теорія або політика' розпочав своє існування після утворення телескопізму *Nixonomics* (*Nixon* + *economics*), за аналогією до якого були створені інші неологізми: *Reaganomics*, *Bushonomics*, *Rogernomics*, *Gorbanomics*, *Clintonomics*. Завдяки високій частоті використання елемента у групі структурно однотипних лексичних одиниць, у яких він мав однакове, типізоване значення, редукований елемент -*nomics* став асоціюватися із словотворчим суфіксом. Останнім часом цей "параафікс" став приєднуватися не лише до власних імен, а і до загальних іменників, про що свідчать такі неологізми: *bimbonomics*, *cybernomics*, *mediconomics*.

На наш погляд, умови для формування словотворчого елемента *docu-* були також створені телескопією. Цей елемент уперше з'явився у складі телескопізму *docudrama* (*documentary* + *drama*) 'телевізійний фільм або вистава, створенні на документальній основі'. Саме це слово було взято за зразок для утворення цілого ряду інших лексичних одиниць з елементом *docu-*: *docuhistory*, *documusical*, *docuopera*, *docurecreation*, *docusoup opera*. Використання елемента *docu-* для створення серії однотипних лексичних одиниць сприяло формуванню у нього узагальненого, типізованого значення 'заснований на документальних фактах'.

Участь редукованого елемента у створенні цілої низки слів, у яких він виступає в типізованому значенні, сприяє закріпленню у свідомості носіїв мови його афіксального статусу. Телескопійні одиниці являють собою "штучний товар", утворення ж цілої низки структурно однотипних лексичних одиниць за участю константного елемента є прерогативою афіксального словотвору. У разі створення за аналогією до телескопізма нових лексем із незмінним компонентом, останній може перетворитися на словотворчий формант. Такі одиниці слід називати "параафіксами" – словотворчими елементами перехідного характеру, оскільки вони лише проходять процедуру "афіксалізації": фактично вони виконують функції суфіксів або префіксів, але у них досі зберігається семантична кореляція з їх вільними прототипами.

Шляхом "афіксалізації" компонентів телескопізмів було створено багато словотворчих елементів перехідного характеру. Найбільш продуктивними серед них є "парапрефікси": **agri-** (*agribusiness*, *agricrime*, *agripower*); **cyber-** (*cyberclinic*, *cyberdemocracy*, *cybermedia*, *cyberpolitics*); **e-** (*e-business*, *e-cash*, *e-government*); **Euro-** (*Eurodeposit*, *Euroland*, *Euromarket*, *Eurosceptic*) та "парасуфікси": **-(a)holic** (*phonaholic*, *politicoholic*, *walkoholic*, *workaholic*); **-(a)thon** (*bikeathon*, *danceathon*, *sellathon*, *slideathon*); **-erati** (*culturati*, *digerati*, *glamorati*, *jazzerati*, *technorati*); **-gate** (*debategate*, *filegate*, *Irangate*, *oilgate*).

Таким чином, механізми скорочення слова відіграють провідну роль у процесах формотворення та словотворення. У першому випадку скорочення слова є головним і єдиним механізмом вербокреації, а у другому випадку він діє у комплексі із механізмами основоскладання. Заміна лексичної одиниці "бідьш економним кодом" сприяє не лише раціоналізації мовленнєвої діяльності носіїв мови, але й оптимізації словотворчих процесів. Редукований мовний знак може використовуватися у мовленнєвому повідомленні як рівноцінний субститут прототипової лексеми або ж може брати участь у створенні складноскорочених слів. Участь редукованих елементів у створенні складноскорочених слів може створити умови для їх афіксалізації. Так, наприклад, у разі створення за аналогією до конкретного телескопізма низки нових структурно однотипних слів, до складу яких уходить незмінний редукований компонент, останній може з часом перетворитися на словотворчий афікс.

У наших подальших дослідженнях ми маємо намір зосередитися на вивченні залежності семантики редукованих лексем від зміни їх функціональної орієнтації (редукована вільна лексема – компонент композита – параафікс). Цікавим, на нашу думку, також є дослідження різного роду ідеографічних знаків, що використовуються як субститути слів або фрагментів слів у письмових інтернет- та СМС-повідомленнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Зацный Ю.А., Бутов В.Н. Новая общественно-политическая лексика и фразеология английского языка. – Запорожье: Запорожский гос. университет, 2000. – 200 с.
2. Кудрявцева Л.А. Моделирование динамики словарного состава языка. – К.: ИПЦ "Киевский университет", 2004. – 208 с.
3. Єнікєєва С.М. Верботрансформанти, верботрансформанти та система словотвору (на матеріалі англійської мови) // Вісник Сумського державного університету. Серія: Філологічні науки. – 2005. - №5 (77). – С. 119-127.
4. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 160 с.
5. Лексикология английского языка / Гинзбург Р.З., Хидекель С.С., Князева Г.Ю., Санкин А.А. – М.: Высшая школа, 1979. – 269 с.
6. Бортничук Е.Н., Василенко И.В, Пастушенко Л.П. Словообразование в современном английском языке – К. : Вища школа, 1988. – 261 с.
7. Longman Dictionary of Contemporary English. New Words / Harlow Essex : Pearson Education Limited, 2001 . – P. B24 – B86.
8. Англо-русский словарь новых слов и словосочетаний (рубеж столетий). – Запорожье: Запорожский гос. университет, 2000. – 243 с.
9. Єнікєєва С.М. Телескопія як основа утворення нових дериваційних засобів англійської мови // Вісник Запорізького державного університету. Серія: Філологічні науки. – Запоріжжя, 1998. - №1. – С. 46-48.

Матеріал надійшов до редакції 18.04.2006 р.

Єнікєєва С.М. Сокращение слова как механизм формообразования и словообразования в современном английском языке.

В статье исследована роль механизмов сокращения слова в процессах формообразования и словообразования в современном английском языке. Установлена зависимость словообразовательных возможностей редуцированных лексем от их типологии. Изучены механизмы аффиксализации редуцированных элементов, входящих в состав телескопизмов.

Yenikeyeva S.M. Word abbreviation as a mechanism of lexis' form-modification and word-formation in Modern English.

The article deals with the problem of the role of word abbreviation mechanisms in the processes of word-formation and formal modification of lexis. It is ascertained that the word-creative abilities of an abbreviated word depend on their typology. The mechanisms of affixalization of the abbreviated elements are studied here.